

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
İQTİSADİ ARAŞDIRMALAR ELMİ-TƏDQİQAT İNSTİTUTU**

Əlyazma hüququnda

**AHMET MEHMET OĞLU YEMAN
MÜŞTƏRƏK MÜƏSSİSƏLƏRİN MALİYYƏ-KREDİT SİSTEMİ
İLƏ ƏLAQƏLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI**

Ixtisas: 5312. 01-Sahə iqtisadiyyatı

Iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı-2014

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“Maliyyə” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: -iqtisad elmləri doktoru, professor
Mirdamət Mirsadiq oğlu Sadıqov

Rəsmi opponətlər: - iqtisad elmləri doktoru
Heydər Həsən oğlu Həsənov

- iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Kamran Nurəddin oğlu Abdullayev

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan MEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu

Müdafiə _28/03_ 2014-cü il saat 15:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti nəzdində İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutunda elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.052 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan Az1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, İqtisadi Araşdırmalar Elmi-Tədqiqat İnstitutu.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2014-cü ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya şurasının
Elmi katibi, i.e.n., dosent

N.M. İsmayilov

Dissertasiya işinin ümumi xarakteristikası

Мювзунун актуаллыгы. Мцасир джурдя мцштяряк сацибкарлыг дцнйа юкяляринин игтисадиййатында ящямиййатли рол ойнамагдадыр. Мцштяряк мцяссисяляр (ММ) биргә сацибкарлыг институту кими сон илляр милли игтисадиййатларда *harici* инвестисийаларын *cəlb edilməsində* хцсуси *rola malikdirlər*. Хариъи инвестисийаларын вя технолоэийаларын ахынынын тямини ММ-лярин макроигтисади ящямиййатини сьъиййяляндирир. Бунунла йанашы, бейнялхалг тяърцбянин, патент вя лисензийаларын ММ-ин хариъи тяряфдашы васитясиля идхалы йени рягабят габилииййатли, ихраъ потенсиалына малик мящсул истещсалына йардым едир. Бу вя диэяр факторлар ММ-лярин тяшкилинин вя онларын фяалииййатинин милли игтисадиййат цццн ящямиййатини артырыр. Бу бахымдан ММ-лярин фяалииййатинин сямяряли тяшкили так онун инвесторлары цццн дейил, фяалииййат эюстярдийи юкя цццн дя мараг даирясиня дахил олан мясялядир.

Инвесторларын лайищядя иштиракы, инвестисийанын щяъми, истещсал олунан мящсулларын рягабят габилииййати мясяляси, тяшкилати-техники мясяляляр, ММ-дә *çalışanların* пешякарлыг сьвиййяси вя диэярляри дахили амилляри сьъиййяляндирирся, юкядя бизнес мцщити, макроигтисади инкишаф сьвиййяси, щяйата кечирилян фискал вя монетар сийасят, ганунвериъилик вя диэярляри хариъи амил кими чыхыш едирляр. ММ-лярин фяалииййат эюстярдийи юкядя малииййя-кредит системинин (МКС) мювуд вязиййяти, потенсиалы вя инкишаф *istiqamətləri mühüm rola malikdir*. Мцасир джурдя МКС юкянин инвестисийа мцщитинин формалашмасында щялледити рол ойнамагла бцтцн бизнес субйектляринин фяалииййатиня хариъи мцщит амили кими тясирляря маликдир. Бу тясирляр ися МКС-нин мювуд вязиййятиндян асылы оларат позитив вя негатив

ола биляр. Лакин бунунла йанашы нязря алмаг лазмдыр ки, тясирляр МКС иля ялагяляр васитясиля реаллашыр вя даща чох бу ялагялярин щансы формада гурулмасындан, тяшкили сывийясиндя асылыдыр. Бу ялагяляр нувбятилярля характеризя олунур: верэиляр, рцсумлар, социал сыьорта юдянишляри вя с.

Сон илляр Азярбайъанда МКС-нин сцрятли инкишафы вя онун потенсиалынын эенишлянмяси мцщащидя едилир. Дювлят бцдъясинин эялир вя хяръляринин дяфялярля артмасы, банк-кредит системинин инкишафы вя потенсиалынын эцълянмяси вя с. бизнес фяалийяти цццн ялавя имканлар формалашдырмышдыр. Беля имканлардан сямряли истифадя ися даща чох МКС иля ялагялярин такмиллящидирилмяси вя мцасир тялябляря уйьунлашдырылмасына яасланьр.

Мцасир дюврдя инвестиция лайищяляриндя тьлб едилмиш вьсаитлярин ролунун вя чькисинин артмасы тенденсийалары, банк вя сыьорта хидмятляринин бизнес фяалийятинин приоритет, айрылмаз тяркиб элементиня чеврилмяси МКС иля ялагялярин такмиллящидирилмясиня хцсуси диггят йетирмяйи актуаллашдырмышдыр.

Бу гейд едилянляр иддиа гцстэрир ки, тьдгигат ишинин мьвзусу щям макроигтисади аспектдя, щям дя мцщтяряк сачибкарлыг аспектидя кифайят гядяр актуаллыг тяшкил едир.

Проблемин юйрянилмя сывийяси. ММ-лярин фяалийяти, онларын инвестиция лайищяляринин ефективлийи, МКС вя онун алт системляри, игтисади субйектлярин МКС иля мцнасибятляри вя диэяр бу кими тьдгигат мьвзусу иля баьл олан мясяляляр Ш.Щаъыйев, Я.Байрамов, Д.Баьыров, А.Надиров, М.Щясянли, М.Садыгов, Н. Нэсанов, Q.Manafov, А.Ялясэяров, А.Щякярялийев, З.Мяммядов, Т.Ялийев вя диэярляринин тьдгигатларында юз яксини тапмышдыр. Хариъи алимлярдян Б.З.Милнер, Н.Н.Ребик, М.П.Агапова,

С.А.Мителман, Ли Се Ун, А.Гарин, К.А.Семенов, В.А.Бублик, Ъ.Мелвин вә диэярляринин айры-айры мювзуларда тядгигат ишляринин вә елми ясарляринин хцуси ящамийятя малик олдуьуну дейя биярик.

Сон 20 илдя мцштярк мцассисялярин йарадылмасы вә фяалийятинин эенишлянмасы просесляри даща интенсив шякилдя мцшашидя едилмякдядир. Бу юзцнц ММ-лярин елми-тядгигат ишляринин объекти олмасында да эюстярмишдир. ММ-лярин тяшкили, фяалийят ганунауйьунлуглары иля баьл чохсайлы тядгигат ишляриня раст эялинир. Малийя-кредит системи вә онун проблемляри иля баьлы истяр хариьи алимлярин, истярся дя йерли алимлярин елми ясарляри кифайят гядярдир. Лакин ММ-лярин МКС иля ялагяляринин айрыьа бир мювзу кими тядгигаты игтисадчы алимлярин чох дар бир чеврясини ящаты едир. Иддиа етмяк олар ки, сырф ММ-лярин МКС иля ялагяси вә онун тякмилляшдирилмасы мясяляси Азярбайьанда аз ишлянилмиш мювзулар сырасына аиддир. МКС-нин инкишафы вә илбяил йени кейфийят формасы алмасы сюзцэедян ялагялярин дя хцусийятляриндя ьидди дяйишикликляря сябяб олур. Бу бахмдан бу саядя тядгигат ишляринин давамлылыьы да зярурят кими чыхыш едир.

Тядгигатын мягсяд вә вязифяляри. Тядгигатын мягсядини ММ-лярин фяалийятиндя МКС иля ялагялярин ящамийятини, ясас хцусийятлярини вә проблемлярини ашкарламаг вә бу ялагялярин тякмилляшдирилмасы зяруратини ясасландрмагла онун приоритет истигамятлярини мцййянляшдирмяк тяшкил едир. Бу мягсядя уйьун олараг тядгигат ишиндя ашаьыдакы вязифялярин щялли гаршыьа гойулмушдур:

✓ ММ-лярин тяшкилинин вә фяалийятинин нязяри-методоложи ясасларынын тядгиги, ММ концепсийаларынын юрянилмасы;

✓ Инвестицияларın müştərək şəkildə qoyuluşunun
тящили;

✓ ММ-лярин МКС иля ялагяляринин
хцсусийятляринин вя спесифик тыщятляринин
юйрянилмьсяи;

✓ МКС-нын мювъуд вязийятинин вя потенсиалынын
юйрянилмьсяи;

✓ ММ-лярин фьаалийятиня вя инкишафына МКС-нын
инкишаф səviyyəsinin təsirinin гиймьятляндирилмьсяи;

✓ ММ-лярин МКС иля ялагяляринин норматив-
щцгути базасынын юйрянилмьсяи.

Тьдгигатын объекти вя предмети. Тьдгигатын
объектини мщщтяряк мцяссисяляр вя онларн
малийя-кредит системи иля ялагяляри тяшкил
едир. Тьдгигатын предмети ися мщщтяряк
мцяссисялярин малийя-кредит системи иля
ялагяляринин проблемляри, онларын щялли
истигамьтляри вя бу ялагялярин тякмил-
лящдирилмьсяи мясяляляриндян ибарьтдир.

Тьдгигатын нязьри-методоложи базасыны игтисад
елминин классик вя мцасир нязьрийячиляринин
мщщтяряк сачибкарлыг, мщщтяряк мцяссисяляр вя
онларын фьаалийяти, малийя-кредит системи вя
онунла ялагяляри барьдь елми бахьшлары вя
фундаментал нязьри ясярляри тяшкил едир.
Щямчинин бир сыра Азьрбайъанлы алимлярин гейд
едилян мювзулардакь ясярляри дя бу базайа
дахилдир.

Tədqiqatın gedişində sistemli təhlil, ümumiləşdirmə, məntiqi və müqayisəli təhlil, iqtisadi-riyazi, müşahidə və statistik qruplaşdırma metodlarından istifadə olunmuşdur.

**Тьдгигатын информасьия-емпирик вя норматив-
щцгути базасыны** Азьрбайъан Дювлят Статистика
Комитьсясинин рьсми статистик мяъмуяляри, Игтисади
Инкишаф Назирлийинин, Малийя Назирлийинин,
Дювлят Эюмрцк Комитьсясинин, Верэиляр

Назирлийинин, Дювлят Нефт Ширкятинин, Мяркязи Банкын рясми статистик няшрляри вя щесабатлары, щюкцмят гурумларынын вя бейнялхалг тяшкилатларын рясми интернет сайтлары, бир сыра ММ-лярин интернет сайтлары, иллик щесабатлары, бейнялхалг конفرансларын материаллары, елми-тядгигат институтларынын аналитик материаллары, хцсуси дюври няшрляри вя саир тяшкил етмишдир.

Тядгигатын елми йенилийи. Мцштярjak мцяссисялярин ясас цстцнлцкляринин щям инвесторлар цццн, щям дя милли игтисадиийат цццн юзцнц даща долъун эюстярмясинин малиййя-кредит системи иля ялагялярин сямярjали тяшкилиндян даща чох асылы олдуьунун ясасландырылмасы, инвестиция лайищясинин сямярjалилийи цццн МКС иля ялагялярин тякмилляшдирилмясинин приоритетляринин ясасландырылмыш щякилдя эюстярил-мяси тядгигатын елми йенилийини сьийийяляндирир. Цмумийятля тядгигатын елми йениликляриня ашаьыдакылары аид етмяк олар:

- ММ-лярин инвестиция лайищяляринин ефективлийинин гиймятляндирилмясинин сямярjали методолоэийасынын мцяййянляшдирилмяси;

- МКС иля ялагялярин ММ-лярин тясяррцфат фьалиййятиня вя макроигтисади ящамиййятиня тясиринин мцасир каналларынын мцяййянляшдирилмяси;

- ММ-лярин мцасир игтисади мцнасибятляр щяраитиндя МКС иля ялагяляринин дягиг тяснифатынын апарылмасы;

- ММ-лярдя малиййя менеьментинин сямярjали тяшкили истигамятляринин эюстярилмяси вя онун МКС иля ялагяляря позитив тясиринин ясасландырылмасы;

- ММ-лярин МКС иля ялагяляринин норматив-щцгуги базасынын тядгигi вя онун тякмилляшдирилмяси приоритетляринин эюстярилмяси.

Тядгигатын практики ящамиййати. Тядгигат ишинин ясас нязяри-консептуал мцддяалары вя елми нятиъяляри ММ-лярин йарадылмасында вя фяалиййатиндя мцщм рол ойнайа билир. ММ-лярин дювлят бцдъяси, банк-кредит системи, сыорта системи иля ялагяляринин гурулмасы вя такмилляшдирилмасы ишиндя консептуал ясас кими чыхыш едя билир.

ММ-ляр вя онларын МКС иля ялагяляри иля баълы дярс вясайтляринин азлыы фонунда диссертасийа ишинин нязяри-методоложи материаллары тядрис просесиндя истифадя цццн йцксяк практики ящамиййат кясб едя билир. Щямчинин ММ-ляр, онларын тяшкили вя фяалиййати, МКС иля ялагяляринин формалашдырылмасы вя такмилляшдирилмасы вя диэяр бу кими мювзуларда сонракы елми тядгигат ишляри цццн дя нязяри, консептуал вя емпирик база ролуну ойнайа билир. Dissertasiya işinin materiallarından “Korporativ maliyyə”, “Müəssisələrin maliyyəsi”, “Müəssisənin iqtisadiyyatı”, “Bank işi” və “Maliyyə menecmenti” fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər.

Тядгигатын нятиъяляринин апробасийасы. Тядгигат ишинин ясас мцддяалары вя ялдя едилмиш нятиъяляр мцхтялиф елми конфранс вя симпозиумларда мярузя едилмиш, елми журналларда дяръ олунмушдур.

Диссертасийа ишинин структуру вя щяъми. Диссертасийанын структуру эиришдян, 9 параграфы бирляшдирян 3 фясилдян, нятиъя вя таклифлярдян, истифадя олунмуш ядябиййат сийащысындан ибарятдир. Ишин щяъми 142 сящифядир, ишдя 15 ъядвял вя 10 щякил вар.

MÜNDƏRİCAT

Гіриш

I Ғясил: Мцштярк мцяссисялярин милли
игтисадийятда ролу, онларын тяшкилинин вя
фяалийятинин нязяри-методологи аспектляри

1.1. MM-nin ящамиййати, онун мчасир формалары вянзари яасалары

1.2. Азәрбајҹан иҗтисадиийатында мҗшҗряк
сацибкарлыын ролу вя ММ-лярин фяалиийят
хҗсусийятляри

1.3. ММ-ларин малиyyə-кредит sistemi ilə
ялqяляринин xarakteristikасы və spesifik
ъящятляри

П Фясил: Малиййя-кредит системинин мюв'уд
в'язиййати, потенсиалы, бу факторларын мм-
лярин инкишафына т'ясиринин т'яшлили в'я
г'ийм'ятл'яндирилм'яси

2.1. Малиййя-кредит системинин мюв'уд вазиййяти ва потенсиалы

2.2. ММ-лярин инвестиция җааийятинин тәштили
ва малийя-кредит системинин мөвд
потенциалындан истифадя приоритетляри

2.3. ММ-лярин малиййя – кредит системи иля ялагяляринин норматив-щцуги базасы

III Фазил: ММ-10000 малый-кредит системы и
ялагяляриин сямьяли тяшкилинин ясас
истигамятляри в проблемляри

3.1. ММ-лярин мяркъзляшдирилмиш малиййя системи иля ялагяляринин тякмилляшдирилмәси

3.2. Сьѡрта базары иля ялагялярин сямьяри тяшкили истигамятляри

3.3. ММ-лярдя малийя менеъментинин сямярляи
тяшкили yollarы

Nætica və təkliflər

Әдәбийят сийащысы

Dissertasiya işinin qısa məzmunu

1. MM təsərrüfat subyektlərinin təşkilati hüququ forması kimi, onların təşkilinin və fəaliyyətinin nəzəri metodoloji əsasları

Мцасир дүврдя айры-айры юкялярин милли игтисадиййатларында мцштяряк сацибкарлыьын ролунун вя ящамиййатинин артмасы мцшащидя едилир. Мцштяряк сацибкарлыг мцхтялиф юкялярин, йахуд айры-айры ширкятлярин, трансмилли корпорасийаларын, инвесторларын потенсиалларыны бир лайищя чярчивясиндя, йахуд бир тясисат чярчивясиндя сяфярбяр етмякля игтисади инкишаф цццн эениш имканлар формалашдыыр. Мцштяряк сацибкарлыг тьяк инвестисийаны дейил, щям дя технолозийалары, газанылмыш тьярцбяляри, иштиракчыларын айры-айры базарлара чыхыш имканларыны да бир арайа эятирир ки, бу да онун ясас цтцтцнлцклярини шяртляндирир.

ММ-ляр бир тясяррцфат формасы кими 1970-1980-ьи иллярдя Гярби Авропа вя Асийа юкяляриндя тьяяккцл тапмыш, даща сонра ися Шярги Авропа вя кечмиш совет юкяляриндя эениш шыкилдя йайылмаьа башланылмышдыр. ММ-ляр щяр шейдян юнъя бейнялхалг игтисади ямякдашлыьын бир формасы ки-ми тязашцр етмякдядирляр. Б.З.Милнерин фикринъя: ММ-ляр юзляриндя бир бейнялхалг фирманы тятгдим едирляр, щансы ки, бу фирма ики вя йа даща чох милли мцяссисянин иштиракы иля, щяр иштиракчы тьяряфин потенсиалындан даща чох истифадя етмякля онларын фяалиийятинин игтисади сямярясини максимумлашдырмаг мягсяди иля йарадылыр. ММ-и характеризя едян ясас эюстяриьи онун иштиракчылары арасында ян азы бир хариьи инвесторун олмасыдыр.

Тədqiqat işi göstərir ki, игтисади ядябиййатларда ММ-лярин тьярифи вя тяснифаты иля баьлы фяргли йанашмалара раст эялинир. Хариьи тятгигатчыларын ясярляриндя ММ-ляря бейнялхалг игтисади ямякдашлыьын мцасир институту, хариьи бирбаша инвестисийаларын щялбиня йардым цсулу вя тясяррцфат фяалиийятинин конкрет бир формасы

кими бахылмышдыр. ММ-лярин тяснифляшдирилмасындя мцхтялиф критерийалардан истифадя едилмякдядир. Бейнялхалг бизнес саясийиндя тядгигатчы Ли Се Ун ММ-ляри ики ясас група бюлцр: ямлаклы ММ-ляр вя ямлаксыз ММ-ляр. О, биринъиляря сяшмдар ММ-ляри, икинъиляря ися контракт ясаслы ММ-ляри аид едир.

Dissertasiya işində BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyasının ММ-ляrlə bağlı ашаыдакы яламятляр цзря тяснифати өз әksini tapmışdır :

- иштиракчылар арасында сацибкарлыг фяалиййятинин цмуми мцгавиля мягсядляр и шагда сацишин мювъудлуу;

- иштиракчыларын бу узун мцддятли мягсядляря наил олмасы цццн пул вясаити формасында активлярини, ясас фондлары, идаряетмя тярцбясини, интеллектуал мцлкийят щцгугларыны вя дияр вясаитляри бирляшдирмяляри;

- активлярин бирляшдирилмасынин иштиракчыларын капитал гойулушлары кими нязрядян кечирилмасы вя гиймятляндирилмасы;

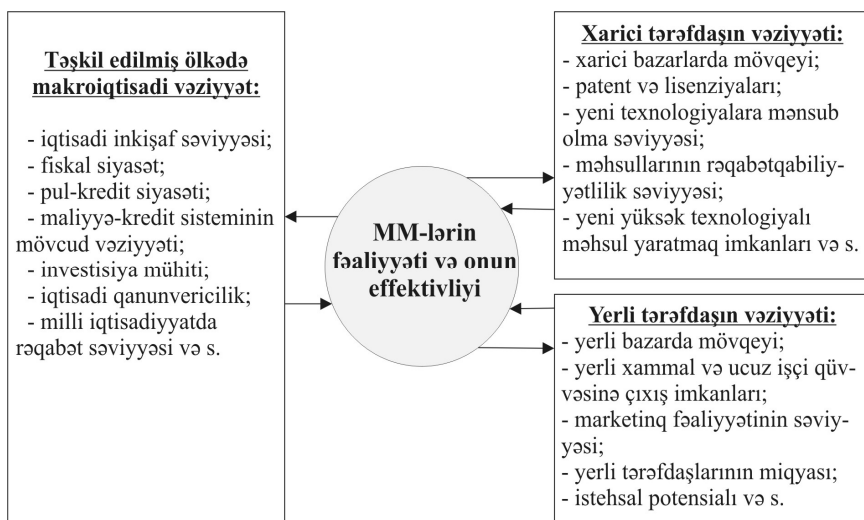
- бу мцштяряк мягсядляр истигамятиндяки фяалиййятляри тязимляйяъак айрыъа идаряетмя органынын йарадылмасы;

- мцгавилядяки мягсядляря наил олмагла ялдя едилян мянфяятдя вя рисклярля баълы айырмаларда тяряфин иштиракынын онун капитал йатырымындакы пай фаизи иля мцяййянляшдирилмасы вя с.

Tədqiqat işindən görünür ki, мцштяряк инвестисийалы ММ-ляр яксяр юкляярин тярцбясиндя әsasən ачыг вя йа гапалы сяшмдар тямиййят, мяшдуд мясулиййятли тямиййят вя дияр тяшкилати формаларда йарадылырлар. Onların effektiv fəaliyyətinə daxili və xarici amillər təsir edir ki, bu da şəkil. 1-də öz әksini tapmışdır.

Dissertasiya işində yerli alimlərin Т.Н.Ялийев, А.М.Имранов вя Р.М.Мяммядовун «Мцштяряк мцяссися вя сацибкарлыг (тяшкили вя идаря олунмасы)» адлы әsərlərində olan fikirlərə aydınlıq gətirilmişdir.

Məlum olmuşdur ki, həmin alimlər MM anlayışının tədqiğində ənənəvi yer veriblər: Gərək itisadiядə bəzi şeylərdə MM münasibətində adətən iki termin işlədilir – «joint venture» və «mixed company». Azərbaycan dilində «joint venture» – «müştəri riskli münasibət» münasibətini verir və bir neçə fəaliyyətin müştəri formalarını, o cümlədən firmalararası müştəri əlaqələrinin üzündə əks etdirir. «Mixed company» isə «müştəri şirkəti» münasibətini verir və məzmununa görə MM ilə eynidir.

Şəkil 1 .MM-lərin fəaliyyət effektivliyinin təsirləndirici faktorları və onların amillərinin təsnifatı

Tədqiqat işindən görünür ki, xüsusən müştəriyyət qanununda fərdiyyət müştəriyyət qanununda «joint venture», müştəriyyət işi və ya fərdiyyət isə «mixed company» adlandırılır. Araşdırma aparən yerli müştəriyyət şüar ehtiva edir ki, xarici tərəfdaş olan və bir neçə fəaliyyət əsasında müştəriyyət «müştəri münasibət», yerli tərəfdaş olan müştəriyyət «şüar münasibət», müştəriyyət fərdiyyət bəzi münasibət isə «bir neçə münasibət» adlandırılmalıdır.

Игтисади ядьябийятларда ММ-лярин тяснифляшдирилмьаси иля баълы раст эялинян тящилилярин нятиъялярини цмумияшдирияк ясас тяснифляшдирмя критерийаларына *aşağıdakıları* аид едя биярик:

- Иштиракчыларын кямиййятиня эюра: икитяряfli, цчтяряfli вя чохтяряfli;

- Фяалийят нъюцня эюра: истещсал, елми-тядгигат, тияъарят-васитячилк, реклам-консултасийа, комплекс;

- Тяряфдашларын характериня эюра: юзял фирмаларын иштиракы иля, дювлят вя бялядийя мцяссисяляринин иштиракы иля, дювлят вя щюкумят органларынын иштиракы иля, бейнялхалг тяшкилатларын иштиракы иля;

- Иштиракчы тяряфдашларын низамня капиталындакы хцсуси чякиляриня эюра: тяряфдашларын илкин олараг паритет пайларла иштиракы, хариъи тяряфдашын кичик пайла иштиракы, хариъи тяряфдашын буюцк пайла иштиракы.

- Мцяссисянин тяшкилаты-щюгути формасы цэря: там йолдашлыг, коммандит йолдашлыг, мящдуд мясулиййятли ъямиййят, там (ялавя) мясулиййятли ъямиййят, ачыг вя йа гапалы типли сящмдар ъямиййятляри.

Tədqiqat aparılan zaman məlum olmuşdur ki, MM-lərin bir çox üstünlükləri vardır. ММ-ин цстцнлцкляри онун рискляриндян даща чох олдуъу цццн беля рискляря бахмайараг бу лайищяляр щямищя инвесторлар цццн буюцк мараг довурур. Бу цстцнлцкляря ясаян ашаъыдакылар аид едилир:

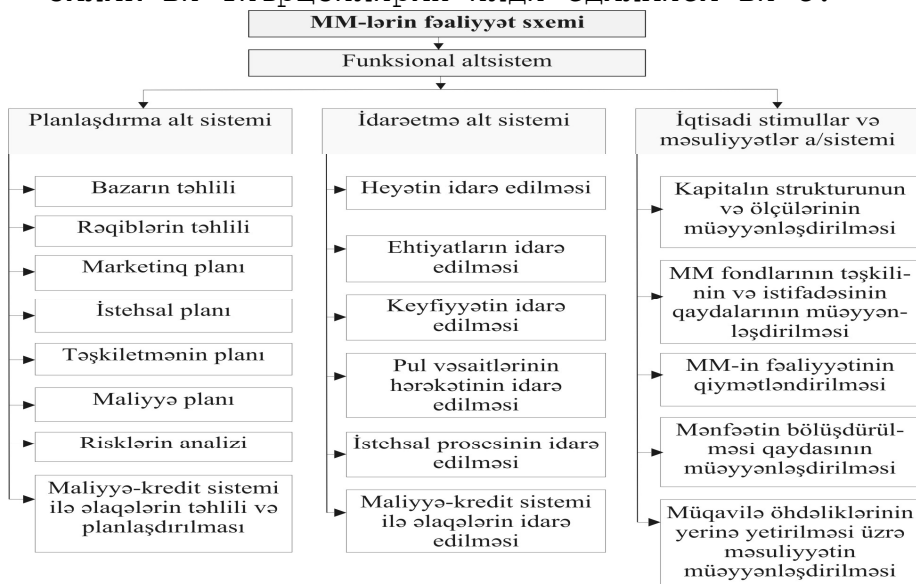
- ширкятлярин ресурсларынын бирляшдирилмьаси йолу иля базардакы мювгейин эцъляндирилмьаси;

- рискин онун бюлцнмьаси йолу иля ихтисары;

- йени базарлара чыхыш;

- информасийаларын вя технолоэийаларын ялдя едилмьаси;

- рҗаҗатын бирляшдирилмасы вҗ арадан галдырылмасы, щаны ки, бу рҗаҗат фактору щамищя хярҗярин артмасына сҗаҗб олурду;
- билик вҗ тҗрҗҗялярин ялҗя едилмасы вҗ с.

Щякил 1. MM-лярин фҗалийҗят мҗханизминин ясас щтруктуру вҗ онун алт щстемляри

MM-лярин тҗщилинин илкин мҗрҗялясини планлащдырма тҗщил едир. Онларын фҗалийҗят еффеҗтивлийинҗя дҗя планлащдырманын ролу бҗйцкдцр. MM-лярин тҗщилинин вҗ фҗалийҗятинин планлащдырылмасы ясасын ащаҗдакы цч мҗрҗялҗдҗн ибарҗтдир:

- MM-лярин потенщил ищтиракчыларынын бизнес-план лайищясинин щазырланмасы;
- MM-ин формалашдырылмасы ищтигамҗтинҗя даныщыгларын щҗйата кҗчирилмасы заманы лайищянин MM-ин потенщил ищтиракчылары арасында мцзакирҗся вҗ бизнес планын тҗщил едилмасы;
- MM-ин фҗалийҗятҗя башламасы заманы мцҗссисҗянин идарҗетмҗ органынын нҗзарҗяти алтында бизнес-планын корреҗтя едилмасы вҗ деталлащдырылмасы.

Tədqiqatlardan görünür ki, MM-лярин бизнес планлары нювбяти истигамятляри ящатя етмялидир: сацибкарлыг идеясынын ахтарышы; ештиятларын гиймятляндирилмяси; тяряфлярин марагларыны тямин едян игтисади ресурсларын гиймятляндирилмяси; чатышмаيان ресурсларын тьялби формаларынын сечилмяси.

Дцнйанын мцхтялиф юлкяляриндя фяалийят эюстярян чохсайлы MM-лярин тяърцбяси эюстярмишдир ки, онларын уьуру инвестисийанын щяъминдян даща чох лисензия вя технолозийаларын мцщтяряк истифадясиндян, мцщтяряк фяалийят нятигясиндя йени базарлара чыхышдан, MM-ин фяалийят эюстярдийи юлкядяки игтисади инкишаф сывийясиндян, малийя-кредит системинин мювъуд вязийятиндян, монетар вя фискал сийасятдян вя диээр бу кими амиллярдян асылыдыр.

Dissertasiyada MM-лярин игтисади ящямийятиндян бящс едяркян ики истигамятя диггят **yetirilmişdir**. Бирингиси, бу бейнялхалг ямякдашлыг лайищясинин юлкяляр цццн ящямийяти, икингиси ися иштиракчы инвесторлар цццн ящямийяти. Сон 20 илин дцнйа тяърцбяси эюстярмишдир ки, MM-лярин тяшкили мягсяди инкишаф етмиш юлкялярля инкишаф етмякдя олан юлкялярдя, щямчинин кечид игтисадийятлы юлкялярдя фяргли олмушдур. Яээр инкишаф етмиш юлкялярдя бу лайищяляр йцксяк технолозийаларын идхалы, тяърцбялярин бирляшдиримяси кими мягсядляря хидмят едирся, кечид игтисадийятлы юлкялярдя MM-лярин ян башлыгя мягсяди хариги инвестисийаларын тьялби **olmuşdur**. Бунунла йанашы MM-ляр хариги инвесторлар цццн кечид игтисадийятлы юлкялярин базарларыны тутмагда сямярляи васитялярдян бириня чеврилмишдир.

Tədqiqatdan məlum olmuşdur ki, хариги тяряфдаш **kimi** MM-lərin ящямийяти уерли тяряфдашларын кюмяйи иля юлкянин реал игтисади вя сийаси вязийяти шаггында информасийа **alaraq**, дювлят органлары вя

йерли истещсалчыларла ялагя йаратмаъа имкан газанараq, йерли хаммалдан, малиййя мянбяляриндян, ишчи гцввясиндян, о ъцмлядян йерли тряфлдашын истещсал эъцндян истифадя etmәsidir. ММ йерли базара дахил олма васитяси кими хариъи инвестора даща эениш информасийа базасы, даща эениш ялагяляр шябьякяси ялдя етмяйя вя дахили базары гиймятляндирмяйя, йерли истещсалчыларын зювг вя мейлляри щатгында мялумат топламаъа имкан верир. Бунунла да хариъи инвестор мцтярягги истещсал техникасы вя технолоэийасыны вя мяссул истещсалыны инкишаф етмякдя олан юкяляря кечирмякля юз капитал дуврийясинин сцрятини атрырыр.

ММ-лярин мащиййати, онларын нязяри вя щтгути ясаслары иля баълы гейд едилянляри вя цмумиликдя бу истигамятлярдяки тядгигатларымызын нятиъялярини нязяря алараг нувбяти фикирляри гейд едя билирик:

- Мцасир дуврдя мцщтяряк сацибкарлыг бейнялхалг игтисади ямякдашлыбын, инвестицийаларын вя технолоэийаларын ъялбинин, игтисади ресурслардан сямяряли истифадянин мцтярягги васитяляриндян бири кими чыхыш едир;

- ММ-ляр мцщтяряк сацибкарлыбын ясас формаларындан биридир, игтисади инкишаф сявиййясиндян асылы олмайараг дцнйа юкяляринин буюцк яксяриндя кифайят гядяр эениш тятбиг сащяси тапмыш бир игтисади инструментдир;

- ММ мянфяятин артырылмасы, сацибкарлыг мараглаарынын реализасийасы сявиййясинин йцксялдилмасы мягсядиля бизнес потенсиалларынын, тяърцбя вя биликлярин, технолоэийаларын, инвестицийаларын бирляшдирилмасы институтудур;

- ММ мцрякяб игтисади мцнасибятляри юзцндя тяъяссцм етдирмякля тяшкили, планлащдырылмасы вя идаря едилмасы мярщяляляриндя хцсуси биликляр, тядгигат вя гиймятляндирмяляр тяляб едир;

- ММ-ляр щям йерли, щям дя хариъи инвесторлар цццн йени базарлара чыхышын сямярляи васитяляриндян биридир;
- ММ-ляр рисклярин бюлцщдцрцлмасы иля онларын азалдылмасына хидмят едир вя сацибкарлыг тяшяббцслярини эцъляндирир;
- ММ айры-айры юлкялярин мцгайисяли цстцнлцкляриндян бир лайищя чярчивясиндя истифадянин мцтярягги технолоэийасыдыр;
- Хариъи инвестисийалы мцяссисяляр дявялтяряфиндян мцяййян имтиязларын верилмасы, хариъи инвестисийаларын горунмасы, йерли сацибкарларын ММ лайищяляриндя иштиракынын ясас мотивляриндян бирини тяшкил едир;

2. Azərbaycanca MM-lərin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri və maliyyə-kredit sistemi ilə əlaqələrin spesifik cəhətləri

Азярбайъанын мцстягиллик ялдя етмасы вя буна паралел олараг йени базар мцнасибятляри системиня кечиди 1990-ъы иллярин яввялиндя милли игтисадиййатын демяк олар ки, бцтцн сацияляриндя тянязцл вя депрессийаларла мцщаидя олунурду. Мяркязляшмиш – планлы игтисади системин даъылмасы онун элементляри арасында тясяррцфат ялагяляринин гырылмасына эятириб чыхартмышды. Юлкядя нящянэ истецсал потенциалларына малик мцяссисяляр мювъуд олса да, онларын истецсал просесляри кяскин щякилдя азалмышды. Истецсал сациялярини яввялки вязиййятиня гайтармаг, онларын тясяррцфат игтисади ялагялярини бярпа етмяк, тотал ищсизлийин гаршысыны алмаг цццн инвестисийалара ещтийаъ эцнц-эцндян артмагда иди. Щямин дявр цццн іся дахили инвестиция мянбяляриндян бящс етмяк гейри-реал иди. Беля олан щалда хариъи инвестисийалар, хцсусия дя хариъи бирбаша инвестисийалар йезаня чыхыш йолу щесаб едилирди. Bu dövrdə MM-lərin yaradılması vəziyyətdən

çığış yolu kimi qiymətləndirilə bilər. Bunun üçün xarici investorların əsas maraq dairəsi müəyyənləşməli idi.

Tədqiqat işindən görünür ki, Azərbaycanda xarici investorların maraq dairəsinə daxil olan yasaq sahə neft-qaz sektorudur. Azərbaycanda mütəmadi şəkildə neft-qaz sektorunda olmaqdır. 1994-cü ildə xarici investorlarla neft sahələrinə dair sahələrə pay bölgüsü sahəsinin (ŞPBC) imzalanması müəmmar şəkildə mütəmadi şəkildə neft-qaz sahəsinə cəvriyləyən işlərə investisiya mütəmadi şəkildə işləyən şirkətlərin iştirakı ilə, xarici investisiyaların təbii imkanlarının artırılması mütəmadi şəkildə rol oynamaqdır. ŞPBC qərarı minlərlə dərəcəyə görə ARDNŞ və Azərbaycanın şirkətləri ilə tərtibatçıların işləməsi və şirkətlər arasında sahəyə iştirak etməyə cəvriyləyən işlərə investisiya mütəmadi şəkildə işləyən şirkətləri (ABŞ) iştirak etmişdir. ABŞ-in 7 şirkəti (B. Britaniya, ABŞ, Rusiya, Norveç, Yaponiya, Türkiyə və Şərqi Asiya Şirkətləri) təmsil edən şirkətləri nümayəndə olmaqdır: BP-Amoq, Uqal, Lukoil, Statoil, Exxon, TPAO, Pennzoil, Itochu, Ramco, Delta Oil and Amerada Hess, ARDNŞ.

MM-lərin mütəmadi şəkildə və formaları bəzən geyd edilənləri nəzərə alaraq ABŞ-i və ŞPBC-ni (müəmmar olaraq müəmmar və kontrakt formasında) Azərbaycanda fəaliyyətə başlayan ilk şirkətlər MM hesab etməklərlər.

Yəni dövr ərzində Azərbaycanda xarici şirkətlərin iştirakı ilə imzalanmış neft müəmmarların sayı 30-a çatmışdır. Şəzərdə Azəri, Çərag və Əznəşli işləmələri neft sahələrə cəzə ŞPBC-də (Yəsin müəmmarları) şərmləyən pəy bəylədir: ARDNŞ - 10 %, BP - 34,1367 %, Uqal - 10,2814 %, Lukoil - 10 %, Statoil - 8,5633 %, Exxon Mobil - 8,006 %, TPAO - 6,75 %, Devon Enerji - 5,6262 %, İtoşu - 3,9205 %, Amerada Şess - 1,0413 %, Dəla - 1,68 %. Neft sektorunda xarici şirkətlərin iştirakı ilə

бир чох диэяр мцгавиляляр имзаланмышдыр ки, бу мцгавилялярин дя бирбаша мягсяди бирэя мцяссися-лярин (йяни ММ-лярин) йарадылмасы олмушдур. Мясялян, 1994-ъц илдя гуруда йерляшян Рамана нефт йатаынын ишлянилмяси цзря бирэя мцяссися: АРДНШ-51 %, Эруневалд - 49%; 1997-ъи илдя Кцровдаъ йатаынын ишлянилмяси цццн бирэя мцяссися: АРДНШ - 49 %, Вщитещалл - 51 %. Щазырда АРДНШ-ин иштиракчысы олдуъу 30-дан чох ММ нефт-газ секторунда мцхтялиф профилляр цзря фяалийят эюстярирляр.

Ъядвял 1.

Нефт секторунда фяалийят эюстярян бир сыра ММ-лярин ясас эюстяртиляри

Ады	Фяалийят истигамяти	Иштиракчылар вя пайлары
Азярбайъан Ёон Браун ГСЪ	Мцщяндис-лайищя ишляри	СВ&I John Brown - 50% АРДНШ, Нефтгазлайищя институту - 20 % Азяригазнягл ИБ - 20 %
Сарматийа ММЪ	Гуруда вя суда мцхтялиф объектлярин тикинтиси, бору кямяринин чякилиши	АРДНШ - 24,75 % Укртранс нефта - 24,75% Прзйжазн - 24,75% Эцръцстан Нефт вяГазШиркяти - 24,75% АБ Клаипедос Нафта - 1,0%
Супра Щолдинг ММЪ	Нефт вя нефт мящсулларынын тиъаряти, мцхтялиф нюв гиймятли каъызларын алыгы-сатгысы	АРДНШ - 50 % Щеритазе Эенерал Традинн ФЗЕ - 25% Ренфрел Щолдинг Лимитед - 25%
СОЪАР Эас Супплй	Тябии газын	АРДНШ - 50%

Лтд. ММЪ	идхалы вя ихраъы	Теъннос Девеопмент Инк. – 33,3% Щеритаэе Эенерал Традинг ФЗЕ – 16,7%
Босшеф ММЪ	Йатагларын ишлянилмяси	АРДНШ – 50% Стар Эулф ФЗЖО – 50%
Азнефтвазтикинти ММЪ	Нефт вя газ сянайеси сащясиндя тикинти	Модул Л.И.С. – 40% РНГС-Оил & Эас Девелопментс – 35% АРДНШ – 25%
Енержи Солушнз Груп ГСЪ	Эеофизики ишляр	АРДНШ – 51 % Баку Оил Тоолс ЛТД – 49%
Крос Каспиан Оил анд Эас Ложистикс ММЪ	Няглиййат	АРДНШ – 34% Аз Транс Реил – 33% Гафгаз Транс Сервис – 33%
Екол Мцщяндислик Хидмятляри ГСЪ	Нефт туллантыларынын емалы	АРДНШ – 51% Ланъер С.А Сервис – 49%
СОЪАР-ТУРЪАС Енержи ММ	Нефт вя газ емалы вя маркетинги	АРДНШ – 51% Тургас Петрол А.Ш – 25% Аксой Щолдинг А.Ш – 24%
Соъар КПШ ММЪ	Нефт вя газ аваданлығынын тяъщизаты	АРДНШ – 50% Корпорейшн Петролеум – 50%
Соъар-Цмид ММЪ	Газма ишляри	АРДНШ – 80% Нобел Оил Ехплоратион анд Продуътион Лтд – 20%

**Гейд: Ёядвял АРДНШ-ин мялуматлары ясасында
щазырланмышдыр**

ММ-лярин 2008-ъи илдя нефт щасилаты 1,23
млн. тон тяшкил етмишдир вя бу юлкя цзря
щасилатын (44,5 млн. тон) 2,7 %-ни, АРДНШ цзря

шасилатын ися 14,3 %-ни тяшкил etmişdir. 2009-ъу илдя ися бу эюстяриъиляр мцвафиг олараг 2,5% вя 14,6% олмушдур. Нязря алсаг ки, АРДНШ-ин щяйата кечирдийи нефт шасилатындан башга бцтцн нефт шасилаты ямялиййат ширкятляри чярчивясиндя (АВЯШ вя с.) мцштяряк сацибкарлыьын ясасында реаллашдырылыр, онда иддиа етмяк олар ки, нефт шасилаты саясясиндя ММ-ин пайы 85%-дян дя чохдур. Буну биз сядвял **2**-дя мцгайисялярля тягдим етмишик.

Ъядвял .2

2008-2009-ъу иллярдя нефт шасилатында ММ-лярин пайы (мин тон, %)

	2008	2009
Юлкя цзря ъями:	44527,23	50419,24
Хариъи ширкятлярля бирэя	35875,94	41875,98
АРДНШ	8651,29	8543,26
ММ-ляр	1230,80	1241,85
Мцштяряк сацибкарлыгла ъями:	37106,74	43117,83
Мцштяряк сацибкарлыьын пайы, цмумидя %	81,63 %	85,51 %

Гейд: Ёядвял АРДНШ-ин мялуматлары ясасында щазырланмышдыр .

Tədqiqat apardığımız 2000-2009-ъу илляр ярзиндя бцтцвлцкдя Азярбайъан игтисадиййатына йюнялдилмиш хариъи инестисийалара вя онун структурунда ММ-лярин хцсуси чякисиня диггят йетирсяк, бу да сон 10 ил ярзиндя юлкя игтисадиййатында ММ-лярин ролунун артдыьыны тясдигляйяр. Дювял Статистика Комитясинин мялуматына эюря 2008-ъи илдя ММ-ляр чярчивясиндя игтисадиййата йюнялдилиян хариъи инвестисийаларын щяъми 494,1 млн. доллар тяшкил etmişdir, 2009-ъу илдя ися мцвафиг эюстяриъи 624,4 млн. доллар олмушдур уб. Бу инвестисийаларда ясас юлкялярин пайы беля олмушдур (2009-ъу ил цзря): Б.Британия - 160 млн. доллар, АВШ - 117,6 млн доллар, Русийа - 50,3 млн. доллар, ВЯЯ - 43,2

млн. доллар, Түркия – 76,8 млн. доллар, Чин 25.9 млн. доллар в с.

Araştırmalar zamanı belə nəticəyə gəlinmişdir ki, tədrisən xarici investorların maraq dairəsi neft sektorundan qeyri-neft sektoruna keçmişdir. Гейри-нефт секторунда тяшкил едилмиш ММ-лярдян Азербейл Телеком БМ, 3 МС ЛТД Азербейл-Түркия БМ, Бател-Баспиан Америан Телекоммуниъатионс ММБ БМ, А&Д Бомпани Азербейл-Алман БМ, Беках Боуриер ЛТД БМ, Эчнай Анадолу Сыьорта Ширкяти Азербейл-Түркия БМ вь диэярляринин адларыны чькмяк олар. Тядгигатлар эьстярир ки, нефт секторунда мьштярьк сачибкарлыьын инкишафь гейри-нефт секторунда ММ-лярин тяшкилиндя мьстясна рола малик олмушдур. Азербейл Телеком БМ вь диэяр бир сыра ширкятлярин фьалийьятини юлкя игтисадийьатында ММ фьалийьятинин позитив нцмуньялари кими эьстярмяк олар.

Dissertasiya işindən görünür ki, Azərbaycanda ММ мьнасибьтляринин инкишаф етдийи сачьлярдян бири дя банк системидир. Малийья-кредит системиндя ММ-лярин фьалийьяти спесифик хьсусийьятляря маликдир. Хариьи капиталын банк системиндя ишти-ракь хьсуси ганунверийьиликля тянзимлянир. Азербейл Мьркязи Банкынын мьлуматына эьря, 2013-ьө илдя юлкядя фьалийьятдя олан 43 коммер-сийа банкынын 22-и хариьи капиталлы банк олмуш-дур, о ььмлядян бунлардан 7-дя хариьи капиталын пайы 50%-дян чохдур. Tədqiqatdan görünür ki, Азербейланын банк системиндя мьштярьк сачибкарлыг ясаян хариьи ана банкын йерли банкын сьщм пакетини алмасы иля формалашьыр. Гейд едилян банкларда бир йох, бир нечя хариьи иштиракчы тьмсил олунур.

Азербейланын банк системиндя мьштярьк сачибкарлыг ясаян хариьи ана банкын йерли банкын сьщм пакетини алмасы иля формалашьыр. Гейд едилян банкларда бир йох, бир нечя хариьи иштиракчы тьмсил олунур.

Банк секторунда ММ эюстрийялары, 2009-2013-ъө
илляр Сәdvәl 3

	200 9	201 0	201 1	201 2	201 3
Банкларын цмуми сайы	46	45	44	43	43
Хариъи капиталлы банклар	23	22	23	22	22
Хариъи кап.50 %-дян чох олап банклар	7	7	7	6	7
Хариъи кап. 50 %-я гядяр олап банклар	14	13	14	14	13
Хариъи банкларын йерли филиаллары	2	2	2	2	2
ММ формалы банклар	21	20	21	20	20

**Гейд: Ђядвял АМБ-нин мялуматлары ясасында
щазырланмышдир**

Нятиъя олараг ММ-лярин Азярбайъан игтисадиййатындакы ролу иля баълы ашаъыдакы фикирляри скойлямяк мцмкцндир:

- ММ-ляр юлкя игтисадиййатына хариъи инвестисийянын ъялбинин ясас каналларындан бири кими чыхыш едир;

- Нефт секторунда ММ-ляр даща эениш тятбиг едилян бейнялхалг ямякдашлыг васитяси вя мцштярк сачибкарлыг формасыдыр;

- Гейри-нефт секторуна хариъи инвестисийяларын ъялбиндя ММ-лярин ролу вя ящямиййати буюцк олмушдур;

- Инвестисийа мцщитинин йахшылашдырылмасы, ганунвериъиликдя хариъи инвестисийялара тяминатын ясасларынын йарадылмасы вя дизяр бир чох факторлар ММ-лярин милли игтисадиййатдакы ролунун артмасына шыраит йаратмышдыр;

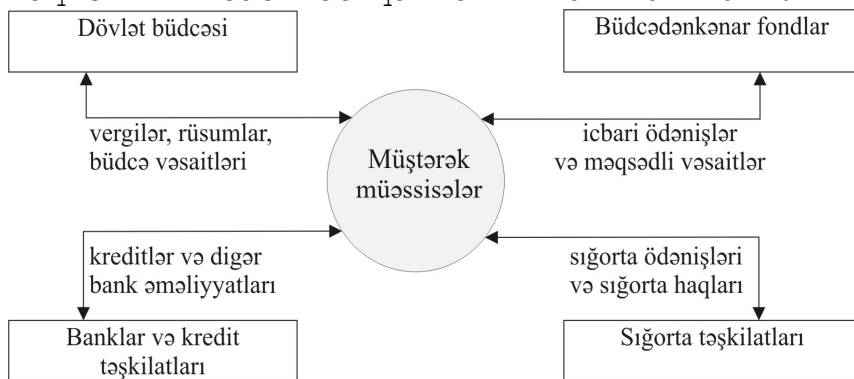
Maliyya-kredit sisteminin (MKS) мюvcud inkişaf səviyyəsi sahibkarlıq subyektlərinin, istehsal və xidmət sahələrinin inkişafında həlledici faktorlardan biridir.

MKS-уя ашаъыдакы alt sistemləri aid edя bilяrik, hansы ki, bunlar юлкяnin MKS-ны

formalaşdırır: a) maliyyə sistemi; b) kredit sistemi; c) bank sistemi.

Məlumdur ki, maliyyə sistemi üç alt qrupa ayrılır: 1) mərkəzləşdirilmiş maliyyə; 2) qeyri-mərkəzləşdirilmiş maliyyə; 3) ev təsərrüfatlarının maliyyəsi.

Mərkəzləşdirilmiş maliyyə üzündə dövlət maliyyəsini təşəssüm etdirməklə milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsinə xidmət edir. Əstimai tələbatın təmini məqsədilə təsərrüfat subyektlərinin və vətəndaşların pul vəsaitləri mərkəzləşdirilmiş maliyyənin küməyi ilə dövlət büdcəsinə və büdcədən kənar fondlara uyalır. Mərkəzləşdirilmiş maliyyə məcburi xarakterlidir, bütün təsərrüfat subyektləri kimi MM-lərin də bu prosesdə iştirakı qəçılmazdır. MM-lər norma və dərsələri qanunvericiliklə müəyyənəşdirilən vergi və rüsumlar ödəməklə, sosial ayırmalar etməklə və digər ödənişlərlə mərkəzləşdirilmiş maliyyədə iştirak edirlər. Bu MM-lərin MKS ilə əlaqəsinin əsas istiqamətlərindən biridir.

Şякил 2 MM-лярин MKS иля ясас ялагяляринин схеми

Цумуликлə bank фəалиyyəтинин тəсрүбядə мөвсуд олан истіқамəтлəринə диққəт yetirdикдə MM-лərlə bankларын ямякдашлыгы цццн даһа гениш имканларын мөвсуд олдуьуну гүрцццк.

ММ-ләрин банк кредитләри сәлб етмәк imkanларын артыран бир сыра амилләр вәрдәр ки, онlardan ашаыдакылары qeyd edя bilяrik:

- ММ-ләрдя харичи investisiyanын иштиракы; Banklar kredit verяrkяn мұштяри мұяssisiяnin iqtisadi gүstяricilяrini diqqәtlя nяzярдяn кечирirlяr. Мұхтяlif kriteriyalar цзгя qiymәtlяndirmя апарылыр. Чүнки bank мұяssisiяnin krediti qaytarmaq imkanынын мюvcudлyуна ямин olmalыдыр.

- ММ-ләрин бюцк яксяринин няһянг layihяләр һяyata кечирмяләри; Дүня өлкяләриндя, о cүмләдяn Азәрбайцанда фяалиуят гүстягяn ММ-ләрин бюцк hissяsi nisbятяn ири layihяләрин icрасы мяqсядilя yarадылмышдыр. Харичи investorlar да ММ чярчивясиндя ясасяn нүфүзлү, genиш maliyyя imkanларына вя istehsal potensialына malik yerли ширкятләрля ямякдашлыыа цстүнлүк verirlяr. Bunun нятисясиндя isя formалашан ММ-ләр истяр-истямяз bazардакы гүцлү мюvcеләри ilя fяrqlяnirlяr.

- Bir чох ММ-ләрдя дүвлят investisiyasынын иштиракы;

Харичи investisiya kimi дүвлят investisiyasы да ММ-ләрин тясяррүfat subyektlәри ilя ямякдашлыында һялледici rola malik olмасы ilә yanaşı, eynи zamanda мұяssisiяnin гялясәуиня inа-мын formalашмасында да хүсүси яһямийуят кяsb edir. Бу halда дүвлят investisiyasынын мюvcudлyу sankи qeyri-formal шякildя дүвлят зяманяти roлу ойнауыр. Banklar дүвлят investisiyalы мұяssisiяләрә kredit tranşларının ачылмасыны az riskli kimi qiymәtlяndirirlяr.

- ММ-ләрин харичи kredit institutларына чыхыш imkanлары; ММ-дя тярәфдаш kimi иштирак edяn харичи investorun тәбии ки, өз өлкясинин maliyyя-kredit sistemi ilя ялаqяләри мюvcuddур. Вязяn isя belя investorларын beynяlxalq maliyyя

bazarларында, beynälxalq kreditләр bazarында täcrübäsi vä mövqeyi olur.

Сүдвәл 4

**2014-сө илн дәвләт бұдсәсіндән иқтисадиyyата
үюнәлдилмиш әсас хәрәләр**

Хәрәләрнн истіqамәтi	Мәбләғi (mln.манатла) (2014)
Кәнд тәсәррүфаты	562,9
Сәнәе, тикinti vä fayдалы qазынтылар	628,9
Нәqliyyat vä pabitя	121,4
Иқтисади фәалиyyат	328,2

Дәвләт бұдсәсіндән иқтисадиyyата үюнәлдилән вәсәитләр мәсму тәләбин артмасына сәвәб olur ki, бу да үз нөвбәсіндә бирбаша vä dolayысы ilя sahibkarлығын, biznesin инкишәфына stimul vä тәкан verir. 2005-2010-ғу иллярдә бұдсәдән иқтисадиyyата үюнәлдилән хәрәләрнн 11 дүфә артмасы бұ мәркәзләшдирилмиш мәлиййәнин гейд едилән истигамәтдәки ролунун яшәмийәттилилийини әүстәрир.

Tәdqiqat işinә әsasән ММ-ләрнн МКС илә ялағяләрини ашаыдакы истигамәтләрдә тәзәштр etdiyini **vurğulaya bilәrik:**

– верәиләрнн, әмрцк рцсумларынын, диәяр рцсумларын vä юдәнишләрнн юдәнилмәси вә бұдсә вәсәитләрнннн ядә едилмәсилә дәвләт бұдсәси илә ялағя;

– сәсиал айырмаларын vä диәяр иғбәри юдәнишләрнн едилмәси илә бұдсәдәнкәнар фондларла ялағя;

– кредитләрнн алынмасы, кредитләрнн гайтәрилмасы vä фәизләрнн юдәнилмәси илә коммерсийа банклары vä кредит тәшкәлатлары илә ялағя;

– кәсса-щесаблашма, вәлйүта, лизинг, гиймәтли кәызларын идәрә едилмәси, фәкторинг vä диәяр бұ

кими ямәлийәтлардан истифадә етмәклә банкларла ялагя;

– сыьорта юдянишыри етмәклә вә сыьорта шаглары алмагла сыьорта тяшкилатлары илә ялагя;

Tədqiqat işindən görünür ki, ММ-лярин МКС илә ялагялары кифәйәт гядяр эениш сфераны, чохсайлы мңнасибятляри яшатя едир. ММ-ин фәалийәтинин бәтән истигамятляриндә малиййә мңнасибятляри формалашыр ки, бу да онлары МКС илә ялагялярә аид етмәйя ясас верир. МКС-нин бәдәя, бәдәядянкянар фондлар, банклар вә кредит тяшкилатлары, сыьорта тяшкилатлары, мяшз бу ялагяляр ММ цән даща чох спесификлик тяшкил едир.

3.Azərbaycan Respublikasında MM fəaliyyətinin və maliyyə kredit sistemi ilə əlaqələrinin normativ hüquqi bazası

Бәтән мңәссисялярин, о тәмлядән дә ММ-лярин МКС илә ялагялары ганунверигилик актлары илә тянзимлянир. МКС-нин шяр бир истигамяти илә ялагялары тянзимляйән, норма вә проседурлары мңәййәнляшдирән норматив-щәгути сянядляр мювәуддур. Бәля ганунверигилик базасынын мңкям-мәллийи, онун мңасир базар тялябляриня уйәунлашдырылмасы гейд едилян ялагялярин сямярялилийи цән вәиб амиллярдән биридир.

Мяркәзляшдирлимиш малиййә системи илә ялагялары тянзимляйән ясас норматив базаны верәи ганунверигилийи тяшкил едир.

Tədqiqat işində statistik məlumatların tədqiqi göstərir ki, Азәрбайғанда фәалийәт әюстярян ММ-лярин буйцк бир гисми нефт-газ секторуна аиддир. Нефт щасилатындан башлайараг, тяшщизат, нефт щасилаты илә мяшәул олан ширкятлярә мңхтялиф сащялярдә хидмәт вә с. бу ММ-лярин ясас профиллярини тяшкил едир. **Tədqiqat işindən görünür ki,** нефт секторунда щасилатла мяшәул олан мңәссисяляр верәийә хцсуси гайдаларла тәлб едилирляр. Милли Мәәлис тяряфиндән ратификасийә едилмиш бейнялхалг статуслу мң-

гавилялярдя нязярдя тутуланлар Верэи Мяъялласинин мцддэаларынын бу саядя гябулуну инкар едир. Бир гайда оларат нефт мцгавиляляри имзаланаркян верэи юдянишляринин проседурлары иля баълы протокол имзаланыр вя верэилярин юдянилмя гайдалары вя дярэяляри бурада дягигликля юз яксини тапыр.

Протоколда эюмрцк рцсумларынын юдяниши проседурлары да мцяййанляшдирилмишдир: Няр бир reydiyyatdan кечмиш ширкят гюмрцк хидматинин (prosedurunun) сянядляшдирилмясинин мцгabiliндя tutulan няр hansы haqqы юдяуир (bu шяртля ки, beля haqlar nominal olsun вя гюмрцк хидматинин (prosedurun)/сянядляшдирилмяси цццн чякилян фактики мясряфляря ууьун гялсин вя дискриминатив характер дашымасын), лakin heч бир halда хидматин (prosedurun) сянядляшдирилмяси мцгabiliндя tutulan haqq ашаьыда гюстярилян дярэсялярдян артык олмур:

Тядгигатларымыз эюстярир ки, нефт секторунда фяалийят эюстярян ММ-ляр нефт секторунда шасилатын вя йатагларын ишлянмясинин шяята кечирилмяси цзя имзаланмыш 30-а гядяр мцгавилядя вя онлара уйьун имзаланмыш протоколларда хцсуси верэи режиминдян истифадя щцгугу газанмышлар. Бу мцгавиля вя протоколлар нефт секторунда фяалийят эюстярян вя нефт мцгавилясиндя подратчы кими иштирак едян ширкятля мщтяряк фяалийят эюстярян ММ-лярин МКС иля ялагяляринин норматив-щцгуги базасына дахил едилмялидир. Фикримизъя бу норматив база нефт секторунда чальшан ММ-ляр цццн даща эениш имканлар формалашдырмыш вя инвестисийа лайищяляринин сямярялилийинин йцксялдилмясинин ваьиб факторларындан биридир.

Тядгигат işindən görünür ki, Азярбайьанда фяалийят эюстярян ММ-лярин буюцк щиссясинин, хцсусиля истешсалла мяшьул олан ММ-лярин хариьи тиьарятля баълылыглары кифайят гядяр йцксякдир. Истешсалын

тяъшиз едилмәси цццн аваданлгларын,
йарымфабрикатларын, щятта хаммалын идхалы,
щамчинин истещсал олунмуш мящсулун ихраъы ММ-
лярин тәсәррцфат фәалиййятиндә хцсуси чякийя
маликдир. Бу бахымдан әмрцк ганунверибийинин
вя онун тәкмилляшдирилмәсинин ММ-лярин
фәалиййятиня тәсири ящамиййятли дярәъядядир.
Фикримизъя әмрцк ганунверибийинин дахили ба-
зарын горунмасы щяртляри дахилиндя
либераллашдырылмасы мцяссисялярин тәсәррцфат
фәалиййятляринин инкишафына тидди тющфяляр веря
бияр.

Tədqiqatdan görünür ki, ММ-лярин фәалиййятиня
бирбаша вя долайысы иля аидиййаты олан бир сыра
диәяр ганунверибийлик актлар да мювбүддур. Məsələn:
1 iyul 1994-сә илдә гябул едилмиш 847 №-ли
«Мцяссисяляр хаqqында» АР-ин гануну бир чох
мясялялярля йанашы мцяссисялярин малиййя-
тәсәррцфат фәалиййятляринин идаряедилмәси иля
баълы проседурлары да мцяййянляшдирир. Xarici
investisiyanyn сәlb edilmәsi иля yaradylan мцяс-
sisялярин фәалиууәти ися бу qanunvericilik
aktлары иля уанашы «Xarici investisiyanyn
qorunması haqqында» Азярбайжан
Respublikасынын Qanunu вя Азярбайжан
Respublikасынын beynәlxalq мцqavilяляри иля тән-
зимлянир. Xarici investisiyanyn qorunması
haqqында Азярбайжан Respublikасынын Qanunu юкя
yrazisindя xarici investisiya qoyulushunun һцquqi
вя iqtisadi prinsiplярини мцяууя edir. Qanun
xalq тәсәррцфатында xarici maddi вя maliууя
ehtiyatларынын, qabaqсыл xarici texnikанын вя
texnologiyанын, idarjetmя тәсрцбясинин сәlb
olunmasıна, bunlardan сямярәли istifadя
edilmәsinя уюялмишдир вя xarici investorların
һцquqlарынын мцdafiasиня тәminat verir.

МКС-нин щяр бир истигамәти иля ялагяляри
тянзимляйян, норма вя проседурлары
мцяййянляшдирян норматив-щцгути базанын

мцкяммьяллийи, онун мцасир базар тялябляриня уйьунлашдырылмасы гейд едилян ялагялярин сямьяралилийи цццн ваъиб амиллярдян биридир.

Dissertasiya işində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, son illərdə yolkədyə iqtisadi gənünveribiliyin təkmilləşdirilməsi və yeni gənünveribilik aktларынын йарадылмасы истигамятиндя хейли ишляр эурцлмьясиня бахмайараг сацибкарлыг субйектляри араснда малиййя мцнасибятлярини тянзимляйян гәнүнверибилийн малиййя интизамынын даща да эццляндирилмьясиня истигамятляняряк эццляндирилмьясиня, дьулят тянзимлянямьясинин ясасларыны формалашдыран бир сыра гәнүнларын ися дццня практикасына ясасланараг либераллашдырылмасы зярурятя чеврилмишдир.

4. MM dövlət maliyyə sistemi ilə münasibətlərinin müasir kanallarının müəyyənləşdirilməsi və onların təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

Tədqiqatlar göstərir ki, MM-лярин мяркязляшдирилмиш малиййя системи иля ялагяляринин башлѣа истигамяти верэилярин юдянишидир. Бу бахымдан бу истигамят цэря МКС иля ялагялярин təkmilləşdirilməsi йалныз верэилярин юдяниши проседурларынын сямьярали тяшкилиндян, онларын дццэцн щесаблианмасы, верэи органлары иля ишин ефектли гурулмасы вьа диэяр бу кими мясялялярдян ибарьтдир. MM-lər də digər müəssisələr kimi dövlət büdcəsinə aid ilan bütün vergiləri ödəyirlər.

Мяркязляшдирилмиш малиййя системи иля ялагялярин digər мяъбури характерли истигамятляриндян бири социал сыьорта юдянишляринин едилмьасидир. Сыьортаедяnlər тяряfindян мяьбури дьулят sosial сыьорта haqlарынын hesablanмасынын вьа юдяnilмьясинин учоту апарылмалыдыр. Сыьортаедяnlər учота алындыьы DSMF органына һяр рцб вьа һяр il hesablanмьыш вьа юдяnilмиш мяьбури дьулят sosial сыьорта haqqы вьа digər daxil olan мяблябляр

барядя hesabat тѣқдим едирлѣр. Нѣр рѣб цѣцн hesabat ѣмин рѣбдѣн sonra гѣлѣн birinci ауын 20-дѣн гес olmayарақ вѣ ѣр рѣб цѣцн ауры-аурылықда DSMF орқанына тѣқдим едилмѣлидир. Апрелін, iyulun, oktyabрын вѣ уанварын 20-і іш гѣцнц olmayan дѣврѣ тѣсадѣф едѣрсѣ, hesabatын тѣқдим olunмасы мѣддѣтѣ ауын 20-дѣн sonra гѣлѣн birinci іш гѣцнцнѣ қѣдѣр артырылыр. Ыллик hesabat исѣ ѣр іл цѣцн нѣвбѣтѣ ілін mart ауынын 1-нѣ kimi тѣқдим едилмѣлидир.

ММ-лѣрин мѣркѣзлѣшдирлмиш малийѣ илѣ ѣлагѣлѣринин бир истигамѣтини дѣ сѣщибкарлыбын эцѣштѣли малийѣлѣшдирилмѣси механизмідир. Бу ѣслиндѣ юдѣнилмиш верѣилѣрин бир гисминин эцѣшт шѣклиндѣ эери алышы кими дѣ гиймѣтлѣндирилѣ билѣр. Бир сѣзлѣ бѣдѣянин потенциалынын формалашмасында иштирак едѣн мѣѣссисѣ бу потенциалдан истифадѣ цѣцн имканлар ѣлдѣ едир.

Юлкѣдѣ sahibkarлыбын інкѣшафына вѣ ѣhalinin ішгѣзарлық фѣѣлиѣѣтѣнин артырылмасына maliѣуѣ дѣстѣѣнин verilмѣси мѣқсѣдилѣ Ыqtisadi Ыnkişaf Nazirliyinin нѣздѣндѣ Sahibkarлыба Кѣмѣк Milli Fondu yarадылмѣшдыр. ММ-лѣрин мѣркѣзлѣшдирлмиш малийѣ илѣ ѣлагѣлѣринин бир истигамѣти дѣ **bu fondun imkanlarından yararlanmaqdır.**

Верѣи органлары илѣ ишин сѣмѣрѣли тѣшкили, верѣи тѣримѣлѣринин вѣ санкцийаларынн тѣтбигинѣ ѣол верилмѣмѣси мѣгсѣдилѣ ММ-ин малийѣ депар-таментинин структурунда верѣилѣрин щесабланмасы вѣ вахтлы-вахтында юдѣнилмѣси цѣрѣ конкрет вѣзѣфѣли шѣхсин мѣѣѣѣнлѣшдирилмѣси вѣ бу сѣщѣдѣ малийѣ интизамынын позулмасна эѣрѣ мадди мѣсулийѣт механизминин формалашдырылмасы; ганунверѣѣиликдѣ мѣѣѣѣнлѣшдирилмиш графикѣ ѣсасланараг мѣѣссисѣ дахилиндѣ верѣи вѣ мѣѣбури сосиал сѣѣорта щѣглары юдѣнишлѣри цѣрѣ графикин щѣзырланмасы вѣ она мѣтѣмади нѣзарѣтин щѣѣѣѣѣ кѣчирилмѣси; графикѣ уѣѣун оларѣг верѣилѣрин вѣ диѣр мѣѣбури юдѣнишлѣрин вахтында юдѣнишинин

тямини цццн щесабларда зярури вьсаитлярин мьвѣудлѣуна нязарят едилмьси; верѣи системиндя тятбиг олунан автоматлашдырлмьш электрон системлярдян сямьярли истифадя; верѣи ганунверигилийнин вь она едилян дяйишклик вь ялавялярин верѣи органлары вь экспертляр тяряфиндян тяфсилатлы шярцини ялдя етмяк вь дияр бу кими тяшкилати мясяляляр мякрязляшдырилмиш малиййя системи иля ялагялярин такмилляшдырилмьсиня тѣщѣ веря биляр.

5. MM-lərdə maliyyə menecmentinin təşkili və onun MKS ilə iqtisadi əlaqələrinin səmərəliliyinin artırılması yolları

ММ-лярин МКС иля ялагяляринин формалашдырлмьсы, тьнзимлянмьси вь щямчинин такмилляшдырилмьси билаваситя малиййя менеѣментиня аиддир. Мцасир дѣврдя мцьяссисялярдя малиййя менеѣментинин тяшкили вь онун кейфиййяти мясяляляри ян чох диггят йетирилян истигамятлярдян биридир.

Малиййя менеѣментинин ясас мягсядини гаршыя гоьулмуш мягсядя чатмаг цццн maliyyə ахьнларыны optimallasдырмаг тяшкил едир. Мцьяссисянин МКС иля ялагяляринин чохшахялилийи, вариантларын мцхтялифлийи малиййя менеѣменти гаршысында оптимал щяллярин мцяййянляшдырилмьсини ясас вязифя кими гоьур.

Tədqiqatlar göstərir ki, малиййя менеѣментинин щяйата кечирилмьси мцьяссисянин малиййя сийасятинин мцтямади гиймьтляндирилмьсиня ясасланмалыдыр. ММ-лярин тяърцбясиндя малиййя сийасятинин гиймьтляндирилмьси обьектлярини ясасян ашаьыдакылар тяшкил едир:

- мцьяссисянин фяалиййятинин малиййя нятиьяляринин сьвиййяси вь динамикасы;
- мцьяссисянин ямлак вь малиййя вязиййяти;
- мцьяссисянин ишдцзар активлийи вь фяалиййят ефективлийи;

- мцяссисянин капиталынын структурунун идаряедилмасы вь тьнзимляньмасы;
- йени малийя ресурсларынын ьялб едилмасы сийасяти;
- ясас вьсаитлярин вь ясас вьсаитляря ьялб едилмиш капиталын идаря едилмасы;
- дюврийя вьсаитляринин идаря едилмасы;
- малийя рискляринин идаря едилмасы;
- наьдсыз щесаблашмалар системи.

Tədqiqat işində belə nəticəyə gəlinmişdir ki, MM-lyrdə maliyiyə meneymentinin yən strateji vəziyyəti məcəssiyənin maliyiyə siyasətinin işlənişə şaxirlənməsi olmalıdır. Məcəssiyənin maliyyə siyasəti - məcəssiyənin maliyyə resurslarının formalaşması və səmərəli istifadə edilməsi üçün edilmiş maliyyə resurslarının idarə edilməsi metodlarının məcmusudur. Bu siyasətin şaxirlənməsinin yəni məqsədini məcəssiyənin strateji və taktiki məqsədlərinə nail olmasına yönəldilən maliyyənin idarə edilməsinin səmərəli sistemini formalaşdırmaq təşkil edir.

Tədqiqat işində məcəssiyəlyrdə maliyiyə meneymentinin təkmilləşdirilməsinin bir çox prioritet istiqamətləri əytilmişdir ki, onlar aşayədakylardan ibarətdir:

- məcəssiyənin təşərrüfat fəaliyyətinin sistemi və fəaliyyəti təşkil;
- dəyişən və sabit qruplara ayırməla məcəssiyənin xərclərinin optimallaşdırılması və «xərclər-əyir-mənfəət» şəlgəşindəki əmllərin gərşyləgəli təşiri və gərşyləgəli bəyləyləyinin məcəyyənəşdirilməsi;
- pul vəsaitləri mənəylərinin yən yəvərişli parametrlərinin seçilməsi və bank sisteminə təşiri ərtirməg məgşədiyə kommersiyə kreditinin, veksəl dövryyəsinin dəşə əyiniş tətibig;
- balansın geyri-gənəyətəxş strukturuна imkan vərşəyək cəcn yəmləyin tərkibinin və onun mənəylərinin formalaşmasının təkmilləşdirilməsi.

Tədqiqat prosesində nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı mühüm nəticə və təkliflər irəli sürülmüşdür:

➤ Иштиракчыларын низамнамя капиталындакы пай бюлэцсу ММ-лярин эффективлийиня бирбаша тясир эюстярян ясас факторлардан биридир. ММ-лярин формалашмасы заманы идаряетмя саясийиндя тяряфдашларын иштирак саясийясинин вя истигамятляринин дягиг мцяййянляшдирилмяси зярури шартлярдян биридир.

➤ ММ-ин цстцнлцкляри онун рискляриндян даща чох олдуьу цццн беля рискляря бахмайараг бу лайищяляр щямищя инвесторлар цццн буюцк марат доуурур вя цстцнлцкляр ясаян **aşağıdakılardır**: ширкятлярин ресурсларынын бирляшдирилмяси иля базардакы мювгейин эцълянмяси; рискин онун бюлцнмяси йолу иля ихтисары; йени базарлара чыхыш имканларынын йаранмасы; информасийаларын вя технолозийаларын ялдя едилмяси; рягабятин бирляшдирилмяси вя арадан галдырылмасы; билик вя тяръцбялярин ялдя едилмяси;

➤ Йерли тяряфдашларын кюмяйи иля юлкянин реал игтисади вя сийаси вязиййяти щаггында информасийа алмаг, дювлят органлары вя йерли истещсалчыларла ялагя йаратмаьа имкан газанмаг, йерли хаммалдан, малийя мянбяляриндян, ищчи гцввясиндян, о тцмлядян йерли тяряфдашын истещсал эцъцндын истифадя хариьи тяряфдаш цццн ММ-ин ясас цстцнлцццдр.

➤ ММ-лярин фяалиййятинин сямярляилийи вя цмумиликдя ММ-лярдя хариьи инвесторун иштиракынын тямини тяшкил едилян юлкянин макроигтисади инкишаф саясийясиндян, инвестисийа мцщитиндян, ганунверийилик базасындан вя диэяр бу кими эюстярийялярдян даща чох асылыдыр.

➤ ММ мцряккяб игтисади мцнасибятляри юзцндя тятъассцм етдирмякля тяшкили, планлашдырылмасы вя идаря едилмяси мярщяляляриндя хцсуси биликляр, тядгигат вя гиймятляндирмяляр тятяб едир.

➤ ММ-ляр рисклярин бюлцшдцрцлмьаси иля онларын азалдылмасына хидмьат едир вя сацибкарлыг тьаьбцбцслярини эцъляндирир.

➤ Хариъи инвестисийалы мцяссисяляря дьулят тьарьфиндян мцяййян имтийазларын верилмьаси, хариъи инвестисийаларын горунмасы, йерли сацибкарларын ММ лайищяляриндя иштиракьынн ясас мотивляриндян бирини тьаькил едир.

➤ ММ-ляр Азярбайъан игтисадийьатына хариъи инвестисийаньн тьалбинин ясас каналларьндан бири кими чыхьш едир. Нефт секторунда ММ-ляр даща эениш тьатбиг едилян бейнялхалг ямякдашлыг васитяси вя мцштьярк сацибкарлыг формасыдыр. Гейри-нефт секторуна да хариъи инвестисийаларын тьалбиндя ММ-лярин ролу вя ящямийьати бюццк олмушдур. ММ-ляр игтисадийьатын мцхтялиф саяляриня бейнялхалг тььрцбянин идхальнда мцстясна рол ойнайьрлар.

➤ Инвестисийа мццитинин йахшылашдырьлмасы, ганунверийьиликдя хариъи инвестисийалара тьаминатын ясасларьнын йарадылмасы вя диэяр бир чох факторлар ММ-лярин милли игтисадийьатдакь ролунун артмасына щьарайт йаратмьшдыр.

➤ Банк-кредит системинин екстенсив вя интенсив инкищафы мцщащидя едилир ки, бу да сацибкарлыг субйектляринин пула тьялябинин, кредит ресурсларьна ещтийасынын гарщьланмасында хцсуси ящямийьат кьасб едир.

➤ Бейнялхалг кредитлярин тьалб едилмьаси, хариъи малийьа гурумлары иля ялагяляр банкларын даща ири мябляьдя, узунмцддятьли вя ащаъь фаиз дьарььяляри иля кредит вермя имканларьны дьастякляйир.

➤ Гиймьатли каьызлар базарьнын инкищаф темпи гьаньятбяхщ щьесаб едился дя, онун цмуми инкищаф сьавийььаси милли игтисадийьатын инкищаф сьавийььаси иля, базар игтисадийьаты элементляринин инкищаф сьавийььаси иля, бир-сыра кечид игтисадийьатлы

юлкялярин аналог базарлары иля ийъунлуг тяшкил етмир. Гийматли каъызлар базарынын мящдудлуъу бир-сыра истигамятлярдя игтисади мцнасибятлярин инкишафыны янэялляйир. Диэяр мцяссисяляр кими ММ-лярин дя щям инвестисийа йатырымларында, щям дя фяалийятляриндя гийматли каъызлар базарынын инкишафы вя мювъуд потенсиал мцщм тясирляря маликдир. Анъаг тядгигатлар эюстярир ки, диэяр юлкялярля мцгайисядя Азярбайъанда бу ялагяляр чох зяифдир.

➤ Верэялярин тядриъан азалдылмасы, верэи тятилляринин щяйата кечирилмяси, бир-сыра фяалийят истигамятляринин верэидян азад едилмяси сацибкарлыг фяалийятинин инкишафына мцщм позитив тясирляр эюстярир. Сон илляр кянд тясяррцфаты саясиндя фяалийят эюстярян тясяррцфат субйектляринин торпаг верэисиндя башга бцтцн верэялярдян азад едилмяси бу саядя бир сыра ММ-лярин дя фяалийятлярини эенишляндирмяляриня имкан вермищдир.

➤ Мцкяммал рягабят мцщитиня вя сыьорта юдянишляринин мяъбурилийини вя айдын проседурларыны мцяййянлящдирян ганунверигийля малик сыьорта системи бизнесин инкишафында, о ъцмлядян хариъи инвестисийалы ММ-лярин фяалийятиндя ъидди тясирляря маликдир, бу хариъи юлкялярин тяърцбясиндя юзцнц эюстярмищдир вя бизим юлкямиздя дя зярурят кими чыхыш едир.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları, əldə olunan nəticə və təkliflər dərc olunmuş aşağıdakı əsərlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Yeman Ahmet, Məmmədov Z.F. Azərbaycan Milli Ödəniş Sistemi-nin İnkişaf Tendensiyası: Hüquqi və İqtisadi Aspektlərin Təhlili /“Qanun” 2009, №10 (186)_s. 135-148
2. Yeman Ahmet, Məmmədov Z.F. Azərbaycan Kredi ve Para Sistemi, Günümüzdeki Özellikleri ve Gelişme Yönü Maliyyə /Finans Yazıları Dergisi, aprel, 2010 (Türkiyə) s. 51-76

3. Yeman Ahmet. Qlobal iqtisadi böhran və Azərbaycan Respublikasında pul-kredit sisteminin mövcud vəziyyəti // Qlobal Maliyyə Böhranı və Dövlət İdarəetmə Sistemində Antiböhran Siyasəti: Dünya Təcrübəsi və Azərbaycan Modeli- mövzusunda Beynəlxalq Elmi-Praktiki Konfransın Materialları, 04 iyun 2010-cu il, s.74-78
4. Yeman Ahmet. Maliyyə sabitliyinin təminatında Mərkəzi Bankın monetar siyasətinin rolu // Azərbaycan İqtisadiyyatında Keçid Dövrünün Başa Çatması: Təhlil və Nəticələr Milli İnkişaf Modelinin Formalaşması Problemləri // 03 sentyabr 2010-cu il, s. 616-618
5. Yeman Ahmet, İbrahimov Z., Vəliyev E. Küresel Krizin Etkilerine Karşı Azerbaycanda Uygulanan Mücadele Tedbirleri, Kriz Sonrası Süreçte Finans Sektörü-Reel Sektör İlişkisi- konulu // “Uluslararası Finans Sempozyumu 2010”, 10 dekabr 2010-cu il, s. 247-252
6. Yeman Ahmet. Современное состояние и уровень иностранного участия в банковской системе Азербайджана // “Современные аспекты экономики”, 2010, №2(150)_s.106-112
7. Yeman Ahmet. «Кредитный рынок Азербайджана в контексте глобального финансового кризиса» //“Azərbaycan inkişaf etmiş cəmiyyətə doğru: reallıqlar, perspektivlər” mövzusunda ümumrespublika elmi-praktik konfransı, 2-3 fevral 2011-ci il, s. 34-35
8. Yeman Ahmet, Çaqlı Q., Vəliyev E. «Модернизация банковского сектора Турции» (Türkiyənin bank sisteminin təkmilləşdirilməsi) /“İqtisadiyyat xəbərləri”, 2010, AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun №4 buraxılışı, s. 134-139
9. Yeman Ahmet, Vəliyev E. «Антикризисная политика Центрального банка Азербайджана» “Роль финансово-кредитной системы в реализации приоритетных задач развития экономики” // Материалы 4 (15)-й международной научной конференции, 17-18 февраля 2011 года, s. 113-116
10. Yeman Ahmet, Vəliyev E «Состояние Турецкого банковского сектора в условиях глобального финансового кризиса», //Издательство “Инфо-да” (Санкт-Петербург) “Финансовый рынок и кредитно-банковская система России” (Сборник научных трудов, Санкт-Петербургский Государственный Университет Экономики и Финансов 03.2011), s.221-224
11. Yeman Ahmet, Vəliyev E. “Состояние финансового рынка Азербайджана в условиях мирового кризиса” // Qloballaşma şəraitində davamlı inkişafın aktual problemləri mövzusunda: Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümü və müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin 93 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq konfransın materialları, Bakı, Azərbaycan Universiteti , 4-5 may 2011-ci il, s. 82-84

Ахмет Йеман

**Пути совершенствования связей совместных предприятий с
финансово-кредитной системой**

РЕЗЮМЕ

Совместные предприятия (СП), как институт предпринимательства, в последние годы играют важную роль в инвестировании национальной экономики. Иностранные инвестиции, обеспечение потока технологий также увеличивают макроэкономическую

важность СП. Кроме того, международный опыт, патенты и лицензии импортируемые СП в страну, способствуют производству конкурентоспособной, отвечающей международным стандартам, экспортоориентированной продукции. Эти и другие факторы делают организацию СП и их роль в экономике незаменимыми. С этой точки зрения, эффективная организация деятельности СП является одним из вопросов, представляющих интерес для страны. Все выше сказанное позволяет нам сказать, что тема исследования имеет достаточную актуальность в плане макроэкономической и предпринимательской активности.

Основная цель исследования показать характер связи СП с финансово-кредитной системой, а также выявить возникающие в связи с этим проблемы и показать пути их решения.

В исследовании широкое изучение получили анализ и оценка инвестиционных проектов СП, совершенствование изучения их нормативно-правовой базы, место СП в экономике Азербайджана и комплексный анализ их экономической деятельности.

В исследовательской работе были научно обоснованы основные преимущества и специфические особенности СП, эффективная организация отношений с финансово-кредитной системой, основные направления организации финансового менеджмента и определение современных каналов связи с финансово-кредитной системой.

AHMET YEMAN

Ways of improving the relations of joint ventures with financial and credit system

SUMMARY

Joint venture (JV), as an institution and , in recent years played an important role in investing national economy. Foreign investment, ensuring the flow of technologies also increase the importance of macroeconomic JV. Moreover, international experience, patents and

licenses imported into the country JV, promote the production of competitive, meet international standards of export products. These and other factors make the organization of the joint venture and their essential role in the economy. From this perspective, the efficient organization of the joint venture is one of the issues of interest to the country. All of the above allows us to say that the research topic is of sufficient urgency in terms of macroeconomic and entrepreneurial activity.

The main objective of the study show the character of the joint venture due to the financial and credit system, as well as identify emerging in connection with this problem and show their solutions.

The study received wide study analysis and evaluation of investment projects pro JV, improving the study of their regulatory framework, place the joint venture in Azerbaijan's economy and comprehensive analysis of their economic activities .

In this research work were scientifically proved the main advantages and specific features of the joint venture, effective business relations with financial and credit system, the main directions of the organization of financial management and the definition of modern communication with the financial and credit system.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

На правах рукописи

Ахмет Мехмет оглу Йеман

**ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СВЯЗЕЙ СОВМЕСТНЫХ
ПРЕДПРИЯТИЙ С ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОЙ
СИСТЕМОЙ**

Специальность: 5312. 01-Отраслевая экономика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по экономике

БАКУ-2014